

Beata Pastwa-Wojciechowska

Psychologiczne uwarunkowania zawodu adwokata, sędziego i prokuratora

Psychological determinants of the working as judge, lawyer and prosecutor

Instytut Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego

Wprowadzenie

Ważnym problemem z punktu widzenia psychologii sądowej wydaje się odpowiedź na pytanie, czy pełnienie określonej roli zawodowej na sali sądowej (adwokata, sędziego czy prokuratora), determinuje odmienne spojrzenie na czyn i osobę, która go popełniła w ramach obowiązujących przepisów prawnych. Osoby, które chcą pracować w zawodzie sędziego, adwokata bądź prokuratora, jakie muszą spełniać odpowiednie wymogi i posiadać określone cechy. Jest to ściśle określone przez wymiar sprawiedliwości w odpowiednich Dziennikach Ustaw, co jednocześnie sprawia, iż zawód prawnika jest jednym z nielicznych, zawodów, które są bardzo precyzyjnie regulowane normami prawnymi. Jednocześnie brak jest badań psychologicznych, czy szerzej ujmując badań naukowych omawiających specyfikę, różnorodność i odmienność wymienionych grup zawodowych. Zarówno literatura prawnicza, a także psychologiczna, są niezmiernie ubogie w zakresie tego tematu. Przede wszystkim należy uwzględnić fakt, iż traktowanie grupy zawodowej prawników jako jednorodnej jest błędem, gdyż w ramach wykonywania podobnego zawodu pełnią oni różne obowiązki. Różnią się pod względem zajmowanego miejsca na sali rozpraw, oraz sposobem oceny postępowania osoby, która na sali sądowej występuje jako uczestnik postępowania. Dla wszystkich trzech

(sędziego, adwokata i prokuratora) – przestępca jest tą samą osobą, która naruszyła prawo, dobro społeczne, na straży którego stoją. Nie mniej jednak, przestępca jest przez nich rozpatrywany z trzech różnych stron, gdyż prokurator będzie go oskarżał, adwokat będzie go bronił a sędzia wyda wyrok (skazujący lub uniewinniający). Natomiast wiedza przeciętnego obywatela, (a sądząc po braku naukowych opracowań naukowych także naukowców) na temat uwarunkowań zawodowych wyżej wymienionych grup jest oparta raczej na znajomości incydentalnych zdarzeń, zwykle szeroko nagłaśnianych przez środki masowego przekazu lub własnych, „uciążliwych” doświadczeniach, niż rzetelnych informacjach i orientacji w funkcjonowaniu sądu. W dobie toczącej się dyskusji na temat sprawności działania wymiaru sprawiedliwości (słuszności i społecznej sprawiedliwości wydawanych wyroków), wydaje się istotne poznanie psychologicznych uwarunkowań wykonywania zawodu sędziego, adwokata i prokuratora.

Cel badań

Głównym celem przeprowadzonych badań było ukazanie psychologicznych determinantów wykonywania zawodu sędziego, adwokata i prokuratora. Badano takie zmienne jak empatia, wzór zachowania A, machiawelizm i lęk. Przedstawiono również stosunek badanych grup do

czterdziestu sześciu kontrowersyjnych zachowań oraz czynów przestępczych.

Założenia teoretyczne badań

W przeprowadzonych badaniach założono, że w związku z odmiennością pełnionych ról zawodowych badane grupy zawodowe powinny się różnić pod względem następujących zmiennych psychologicznych: empatii, lęku, wzoru zachowania A lub B, makiawelizmu oraz oceną zachowań niezgodnych z normami prawnymi bądź moralnymi. Dokonując wyboru wyżej wymienionych zmiennych uwzględniono następujące fakty:

1. Ponieważ empatia to zdolność do współodczuwania stanów emocjonalnych drugiego człowieka, założono, że z racji miejsca w procesie karnym przedstawiciele omawianych grup zawodowych, będą się oni różnić pod względem omawianej zmiennej. Przypuszczano, iż najbardziej empatyczni będą adwokaci, gdyż wiąże się to z umiejętnością rozumienia różnych stron konfliktu. Adwokat bowiem prezentuje raz racje sprawy przestępstwa chcąc wyjaśnić jego postępowanie i znaleźć czynniki je usprawiedliwiające (czasami kosztem ofiary), zaś drugim razem w stany emocjonalne ofiary przestępstwa, wykazując okrucieństwo sprawcy. Najmniej empatyczni wydawali się być prokuratorzy, których rola polega na oskarżaniu i udowodnieniu winy sprawcy, zaś emocje powinny zostać „wyłączone” w celu zachowania bezstronności i obiektywizmu dla podejmowanych decyzji. Z kolei sędziowie powinni plasować się pośrodku obu grup, ponieważ z racji niezawisłości zajmowanego przez nich urzędu są zobowiązani do wyważenia racji obu stron.

2. W związku z opisaną odmiennością pełnionych ról zawodowych, założono, iż istnieje związek pomiędzy wzorem zachowania A, rozumianym jako „zespół jawnego zachowania lub styl życia, charakteryzujący się skrajnym współzawodniczeniem, walką o osiągnięcia, agresywnością (czasami silnie tłumioną), pośpiechem, niecierpliwością, pobudliwością, nadmierną czujnością, wybuchowym sposobem mówienia, napięciem mięśni twarzy, poczuciem presji czasu i nadmiernej odpowiedzialności (2),

a tendencjami machiawelistycznymi, czyli skłonnością do manipulowania ludźmi po to tylko, aby osiągnąć zamierzony cel. Wydaje się, iż prawnicy należą do tej grupy zawodowej, zwłaszcza zaś adwokaci, która ponosi duże koszty psychofizyczne wykonywanego zawodu a także mniej lub bardziej świadomie wykorzystuje w swej pracy zdolność do manipulowania innymi ludźmi. Ponadto, należy zwrócić uwagę, iż środowisko pracy może być z jednej strony stymulatorem rozwoju, podstawą kształtowania się zadowolenia z życia, poczucia własnej wartości, samorealizacji; z drugiej zaś źródłem napięcia psychicznego, frustracji, zagrożenia, złego samopoczucia, objawów psychosomatycznych, niskiej samooceny. Funkcjonowanie przedstawicieli wymienionych wyżej grup zawodowych na określonych stanowiskach pracy może być traktowane jako ciągły proces przekazywania i odbierania informacji związanych z rolą oraz prezentowania określonych zachowań przez jej wykonawcę, co z kolei może implikować stres związany z wieloznacznością roli, konfliktem ról i przeciążeniem roli.

3. Od czasu transformacji ustrojowej obserwuje się wzrost aktywności świata przestępczego, który rządzi się coraz bardziej brutalnymi prawami, dysponuje bronią i materiałami wybuchowymi. Zdarza się, że próbuje za pomocą tych środków wpłynąć na decyzję Sądu, grożąc sędziom oraz członkom ich rodzin. Dlatego też czasami sędziowie otrzymują ochronę na czas prowadzonych spraw grup przestępczych lub ich przywódców. Badacze stresu zakładają, iż odczuwany lęk traktowany jest jako bezpośrednia reakcja emocjonalna na spostrzegane zagrożenie (stres) (1, 9, 14). Zdaniem Z. Boruckiego (1) lęk wpływa bezpośrednio na wzrost negatywnych emocji w pracy, niskiego z niej zadowolenia oraz dolegliwości somatycznych. W związku z tym założono, że sędziowie wykażą największy poziom lęku, prokuratorzy nieco niższy a adwokaci najmniejszy.

4. W oparciu o badania A. Siemaszki (11) i A. Szymanowskiej (12, 13) postanowiono sprawdzić jak w badanych grupach zawodowych kształtuje się spostrzeganie wybranych zjawisk patologii społecznej i przestępstw oraz tzw. „zachowań kontrowersyjnych”. J. Wróblewski (15) zwraca uwagę, iż zbieżność zasad prawa

z pozaprawnymi systemami aksjologicznymi a szczególnie z systemem moralnym, wzmacnia skuteczność działania prawa. Jak zauważyła Z. Ostrihanska (5) na podstawie przeglądu literatury, że ludzie, od których teoretycznie powinno się oczekiwać większego zrozumienia problemu – strach i lęk w ich przypadku – okazały się czynnikami dominującymi w ocenie. Okazuje się, iż oba te czynniki są ważnymi zmiennymi wyobrażenia o przestępcy bez względu na to, czy mamy do czynienia z osobami stykającymi się z przestępcą z racji wykonywanego zawodu czy też z przeciętnym obywatelem. Znajomość stosunku badanych grup zawodowych do norm społecznych, moralnych i prawnych może przyczynić się do zrozumienia (a także podjęcia dalszych badań) sposobu i czynników wpływających na orzekanie kary.

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 300 prawników, płci męskiej i żeńskiej, których podzielono na trzy równoliczne grupy: sędziów (100), adwokatów (100), prokuratorów (100). Badani pochodzili z województw: gdańskiego, śląskiego, katowickiego, a dobór ich był podyktowany kontaktami autorki z badanymi grupami, gdyż jedynie w ten sposób można było dotrzeć do tak dużej grupy osób. Wiek badanych wahał się od 28–70 lat.

Badania zostały przeprowadzone w latach 1999–2001. Badani zostali poinformowani o anonimowości przeprowadzanych badań, a każdy z nich otrzymał do wypełnienia pięć kwestionariuszy, które poniżej zostały wymienione i scharakteryzowane. Do każdego zestawu metod dołączono informację z prośbą, o zaznaczenie jednego symbolu bądź pseudonimu na wszystkich otrzymanych testach, gdyż jest to niezbędne do rzetelnej analizy jakościowej i ilościowej.

Metody

Badania wykonano przy pomocy następujących kwestionariuszy:

1. Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego Innych Ludzi (KRE) w opracowaniu A. Węgli-

ńskiego, który służy do pomiaru empatii rozumianej jako zdolność psychiczna motywująca jednostkę do szukania bliskości z innymi ludźmi poprzez:

- współdziewczenie emocjonalne;
- sympatyzowanie z innymi przeżyć przyjemnych i przykrych;
- wrażliwość na przeżycia innych ludzi;
- wczuwanie się w ich stany i przeżycia;
- gotowość poświęcania się dla innych.

2. Kwestionariusz do Badania Wzoru Zachowania (BWZ) w opracowaniu K. Wrześniewskiego. Kwestionariusz ten służy do badania dwóch wzorów zachowań:

- WZA – wzór zachowania A, jest zespołem jawnego zachowania lub stylu życia charakteryzującego się nadmiernym „współzawodniczeniem”, walką o osiągnięcia, agresywnością (czasami silnie tłumioną), pośpiechem, niecierpliwością, pobudliwością, nadmierną czujnością, wybuchowym sposobem mówienia, napięciem mięśni twarzy, poczuciem presji czasu i nadmiernej odpowiedzialności.
- WZB – wzór zachowania B, świadczy o umiejętności odprężania się, braku pośpiechu, doznawanej satysfakcji, łagodności, poddawaniu się „prądowi życia”.

3. Kwestionariusz Machiawelizmu Mach IV R. Christie i F. L. Geise. Wersja ta ma postać typowej skali postaw, z siedmiopunktową skalą odpowiedzi. Machiawelizm opisuje się jako:

- względny brak uczuć w kontaktach interpersonalnych;
- nie przywiązywanie znaczenia do ustalonych norm moralnych (użyteczne ich traktowanie);
- traktowanie innych osób jak obiektów (lekceważenie potrzeb innych, nieufność);
- w hierarchii potrzeb najważniejsze miejsce zajmuje potrzeba sukcesu
- brak odczuwania emocji i chłód emocjonalny.

4. Arkusz Samopoznania R. B. Cattella służy do badania reakcji lękowych. W naszym badaniu posłużyliśmy się tym testem jeden raz, w związku z czym, należy przyjąć iż badaliśmy lęk stan (10). W kwestionariuszu zostały wyróż-

nione dwa rodzaje niepokoju, tj. niepokój jawny, z którego jednostka zdaje sobie sprawę i niepokój ukryty, który przejawia się w postaci symptomów zachowania zakamuflowanych, czyli takich, które przeciętny człowiek uważa nie za lęk, a za przejawy jakichś innych cech osobowości. W skład kwestionariusza wchodzi następujące czynniki: Q3 – samokontrola, siła woli; C – siła Ego; L – skłonność do reakcji paranoidalnych; O – poczucie winy, niepewność siebie; Q4 – napięcie potrzeb i popędów.

5. Skala Percepcji Dewiacji w Społeczeństwie (Skala Potępień) opracowana przez A. Siemaszkę (11). Skala ta bada postrzeganie i stosunek emocjonalny ludzi do 46-ciu zachowań niezgodnych z normami prawnymi, moralnymi i obyczajowymi, przy czym kwestionariusz obejmuje siedem kategorii zachowań: (1) seksualne, (2) polityczne, (3) związane z alkoholem, (4) nałogi, (5) kontrowersyjne, (6) korupcyjne, (7) przestępcze.

Wyniki badań i ich omówienie

Na podstawie uzyskanych wyników badań (tabele 1–3), wyróżniono podstawowe grupy zmiennych w oparciu o pełnione przez badanych role zawodowe. I tak:

1. Badane grupy zawodowe różnią się między sobą poziomem empatii, przy czym najbardziej empatyczni są adwokaci a najmniej empatyczni - prokuratorzy. Wyniki takie można próbować wyjaśnić w oparciu o odmienną pracę zawodową i charakteru pracy omawianych grup. Najbliższy kontakt z drugim człowiekiem (ofiara przestępstwa bądź oskarżonym) - ma adwokat. Wynik ten znajduje potwierdzenie w świetle analiz K. Pędowskiego (7) – który pisał, że „dobrym adwokatem jest adwokat współczujący, życzliwy, mądry, wykształcony, ludzki, rozumiejący potrzebę dobrego słowa, życzliwej rady, moralnej podpory”. Oskarżyciel zaś kieruje się zasadą

Tabela 1
Wyniki uzyskane przez badane grupy w metodach kwestionariuszowych

Badane grupy / Testy	SĘDZIOWIE		ADWOKACI		PROKURATORZY	
	x	s	x	s	x	s
KRE	62,38	11,05	68,43	13,48	56,86	13,45
BWZ	91,71	10,86	89,37	10,63	80,03	11,38
Mach IV	83,95	15,11	99,57	13,05	89,25	15,64
Arkusze Samopoznania R.B. Cattella						
Q3	5,06	1,87	6,01	1,79	4,93	2,13
C	6,87	3,32	6,35	1,87	6,55	2,54
L	7,12	2,87	6,71	2,76	7,12	2,01
O	7,34	1,99	5,94	2,67	6,42	1,96
Q4	6,57	2,98	6,09	2,37	6,65	2,06
EW	7,45	1,45	6,55	1,98	6,87	2,13
J	15,32	6,32	14,99	6,12	14,09	5,99
U	18,57	5,98	17,21	5,12	18,11	4,89

dobra ogólnego, w której kładzie się głównie nacisk na zagadnienie prewencji ogólnej, obrony ogółu społeczeństwa. Sędzia z kolei musi uwzględnić w podjętej przez siebie decyzji zarówno dobro ogółu jak i indywidualne.

2. Najwyższe wyniki w teście BWZ osiągnęli adwokaci, najniższe – prokuratorzy, po środku uplasowała się grupa sędziów. Oznacza to, że adwokaci wykazują wzory zachowania określane mianem „ryzyka zawałowego” lub wzorem zachowania „zawałowca”. Tryb pracy zawodowej adwokata jest nieuregulowany, szybki, ich pracy towarzyszy wieczny pośpiech i obawa przed jakimś niedociągnięciem. Dotyczy to zwłaszcza adwokata kratkowego, czyli żyjącego ze spraw sądowych (8). Świadczy to także o szczególnej nadwrażliwości na groźbę utraty kontroli nad otoczeniem, zwłaszcza w sytuacji doświadczania braku możliwości wpływania na przebieg zdarzeń. Wyniki sędziów również są wysokie. O ile w zawodzie adwokata można sobie pozwolić na wyładowanie własnych emocji na zewnątrz, przez co ich wizerunek nie ulega deprecjacji, sędziemu „nie wolno” ujawniać swoich emocji – a które przecież powstają w większości przypadków. Dodatkowym obciążeniem jest presja czasu, ogromna odpowiedzialność oraz presja odpowiedzialności społecznej.

3. Adwokaci okazali się najbardziej „wyspecjalizowani” w manipulowaniu ludźmi (najbardziej makiawelistyczni) – co okazało się być ważnym czynnikiem taktyki zawodowej tej grupy. Do obowiązków adwokata należy przedstawianie faktów – jednak interpretacja tych faktów jest jego prawem i obowiązkiem. Właśnie w ramach tej interpretacji pojawia się makiawelizm. Umiejętność manipulowania ułatwia wygranie sprawy. Mowy obrończe pełne są barwnych, górnolotnych porównań, retorycznych pytań i zdań mających głównie działać na emocje słuchających. M. Kozłowska (4) zwróciła uwagę na podobieństwo oczekiwań społecznych formułowanych pod adresem sędziów i prokuratorów oraz na odmienną postrzegania na tym tle zawodu adwokata.

4. Sędziowie wykazali najwyższy poziom lęku, zarówno ukrytego jak i jawnego. Lęk jawny to taki, z którego jednostka zdaje sobie sprawę, natomiast lęk ukryty, przejawia się w postaci symptomów zachowania zakamuflowanych, takich, które przeciętny człowiek uważa nie za lęk, a za przejawy jakichś innych cech osobowości (10). Ponieważ sędziowie najbardziej wykazują tendencję do kumulowania stanów emocjonalnych i nie ujawniana ich na zewnątrz – dlatego zaobserwowano tak wysoki poziom lęku ukrytego. Prawdopodobnie dość często pojawia się

Tabela 2
Porównanie średnich wyników badanych grup

Grupy Metoda	SĘDZIOWIE		ADWOKACI		PROKURATORZY		T	P
	x	s	x	s	x	s		
KRE			68,43	13,48	56,86	13,45	6,045	0,001
	62,38	11,05	68,43	13,48			3,482	0,001
	62,38	11,05			56,86	13,45	3,156	0,05
BWZ	91,71	10,86			80,03	11,38	7,388	0,001
Mach IV	83,95	15,11	99,57	13,05			7,771	0,001
			99,57	13,05	89,25	15,64	5,042	0,001
	83,95	15,11			89,25	15,64	2,425	0,05
Arkusze Samopoznania R.B. Cattella	5,06	1,87	6,01	1,79	4,93	2,13	3,654	0,001
			6,01	1,79			3,857	0,001
Q3								

Tabela 3
Zachowania najbardziej potępiane przez badane grupy

SĘDZIOWIE	ADWOKACI	PROKURATORZY
Niepłacenie alimentów	Nałogowe picie alkoholu	Złożenie przed sądem nieprawdziwych zeznań
Nieudzielenie pomocy	Nałogowe zażywanie narkotyków	Porwanie samolotu
Współpraca z obcym wywiadem (szpiegostwo)	Współpraca z obcym wywiadem (szpiegostwo)	Niepłacenie alimentów
Porwanie samolotu	Zmuszenie przemocą do stosunku (gwałt)	Nieudzielenie pomocy
Napadnięcie i obrabowanie człowieka	Porwanie samolotu	Współpraca z obcym wywiadem (szpiegostwo)
Umyślne zniszczenie publicznego mienia	Nieudzielenie pomocy	Zaczeplenie i pobicie nieznanego człowieka
Zaczeplenie i pobicie nieznanego człowieka	Kazirodztwo	Zmuszenie przemocą do stosunku (gwałt)
Zmuszenie przemocą do stosunku (gwałt)	Napadnięcie i obrabowanie człowieka	Napadnięcie i obrabowanie człowieka
Zabójstwo	Zaczeplenie i pobicie nieznanego człowieka	Zabójstwo
Kazirodztwo	Zabójstwo	Kazirodztwo

u nich wątpliwość, czy też pytanie o słuszność wydanego wyroku. Dysonans poznawczy jest źródłem tłumionego lęku i poczucia winy (wysoki wynik w czynniku O i Q4). Psychologiczna interpretacja uzyskanych wyników, wskazuje, iż sędziowie charakteryzują się niepokojem, napięciem, niezadowolaniem, poirytowaniem oraz uruchamiają działanie mechanizmów obronnych. Natomiast społeczny wizerunek sędziego, to osoba autorytatywna, spokojna, wyważona i sprawiedliwa. Do wizerunku społecznego dołącza się także cały arsenał ustaw i kodeksów prawa, który określa rodzaj wydawanych decyzji. Adwokaci w odróżnieniu od pozostałych grup zawodowych mają najniższe poczucie winy, co wynikać może ze specyfiki pracy, gdyż bronią różnych stron procesowych (sprawcy, ofiary), często chcąc obronić swojego klienta muszą zdyskredytować „wartość procesową” drugiej strony. W takim wypadku, mniejsze poczucie winy pełni jednocześnie rolę mechanizmu obronnego, zmniejszającego koszty psychofizy-

czne wykonywanego zawodu. Prokuratorzy prezentują podobny do adwokatów styl funkcjonowania psychologicznego, gdyż oni również nie są zmuszeni do podejmowania ostatecznych decyzji, jak to ma miejsce w przypadku sędziów.

5. Wyniki badań potwierdziły, że wśród badanych 46-ciu zachowań dewiacyjnych są takie, które różnicują badane grupy. Oznacza to, że zajmowane stanowisko ma wpływ na postrzeganie zachowań niezgodnych z normami prawnymi i moralnymi. Adwokaci potępiali najbardziej: nałogowe picie alkoholu, nałogowe zażywanie narkotyków, szpiegostwo, gwałt, porwanie samolotu, nie udzielenie pomocy, kazirodztwo, napad i rabunek, zaczeplenie i pobicie nieznanego człowieka, zabójstwo. Prokuratorzy potępiali najbardziej następujące zachowania: złożenie przed sądem nieprawdziwych zeznań, porwanie samolotu, niepłacenie alimentów, nie udzielenie pomocy, szpiegostwo, zaczeplenie i pobicie człowieka, gwałt, napadnięcie i obrabowanie człowieka, zabójstwo,

kazirodztwo. Z kolei sędziowie potępiali najbardziej: niepłacenie alimentów, nie udzielenie pomocy, szpiegostwo, porwanie samolotu, napadnięcie i obrabowanie człowieka, umyślne zniszczenie publicznego mienia, zaczepianie i pobicie nieznanego człowieka, gwałt, zabójstwo, kazirodztwo. Jak widać, uzyskane rezultaty wskazują, iż hierarchia ocenianych czynów koresponduje ściśle ze specyfiką wykonywanej przez badanych pracy. W celu porównania, czy prawnicy są bardziej rygorystyczni bądź tolerancyjni niż przeciętny Polak, w swoich ocenach – porównano wyniki przez nich uzyskane z wynikami, jakie uzyskał A. Siemaszko (11) w swoich badaniach. Wnioski, jakie można wysunąć z tego porównania należy traktować z dużą ostrożnością, gdyż grupa badawcza A. Siemaszki liczyła 1855 badanych, nasza (300) w tym 3 równoliczne grupy po 100 osób (adwokatów, prokuratorów i sędziów). Poza tym badania przez nas przeprowadzone zostały od 8 – 12 lat później. Natomiast badani nie-prawnicy przez A. Siemaszkę najbardziej potępiali: nalogowe picie alkoholu, porwanie samolotu, nalogowe zażywanie narkotyków, nie udzielenie pomocy, rozbój, gwałt, pobicie chuligańskie, zabójstwo, kazirodztwo. Z kolei z badań A. Szymanowskiej (13) wynika, iż badana przez nią grupa ogólnopolska potępiała, przede wszystkim: napad rabunkowy, zaczepianie i pobicie nieznanego, zgwałcenie, umyślne zniszczenie mienia publicznego, nie udzielenie pomocy w sytuacji zagrożenia oraz kradzież własności prywatnej.

Wnioski

Jak widać z przytoczonych danych, adwokaci, prokuratorzy i sędziowie odmiennie spostrzegają wagę przedstawionych im czynów. Uzyskane rezultaty badań upoważniają do sformułowania następujących wniosków:

Po pierwsze, nie należy traktować adwokatów, sędziów i prokuratorów jako jednej grupy zawodowej. Potwierdziło się nasze przypuszczenie, że odmiennosc pełnionych ról zawodowych, jak i zadań w obliczu jakich stają wobec procesu sądowego powoduje, iż wykazują odmiennie właściwości psychologiczne, jak rów-

nież percepcję zakazów moralnych i zachowań naruszających normy prawne.

Po drugie, zgodnie z przyjętym założeniem okazało się, iż adwokaci wykazują najwyższy poziom empatii. Wynika to zapewne z faktu, iż zawód ich wymaga umiejętności wczuwania się w stany emocjonalne swoich klientów, które potrafią być bardzo często gwałtowne i dychotomiczne. Empatia jest także potrzebna w celu utrzymania kontaktu z klientem, a więc zrozumienia go, wysłuchania jego racji oraz bycia z nim na różnych etapach postępowania sądowego.

Po trzecie, okazało się, iż adwokaci ponoszą największe koszty psychosomatyczne wykonywanego zawodu. Duża liczba spraw, bardzo często nakładanie się terminów tych spraw, niezadowolenie klientów, szybkie tempo życia powoduje ponoszenie wysokich kosztów psychosomatycznych wykonywanego zawodu. Cechuje ich także nadwrażliwość na groźbę utraty kontroli nad otoczeniem, zwłaszcza w sytuacji doświadczania braku możliwości wpływania na przebieg zdarzeń.

Po czwarte, manipulacja jest najbardziej charakterystyczna dla grupy adwokatów. Okazuje się, że umiejętność sprawnego posługiwania się argumentami jest najbardziej potrzebna tej grupie zawodowej. Co ciekawe, manipulacja okazała się ważnym wskaźnikiem taktyki zawodowej w tej grupie. Do obowiązków adwokata należy przedstawianie faktów – jednak interpretacja tych faktów nie jest jego prawem i obowiązkiem. Właśnie w ramach tej interpretacji pojawia się makiawelizm.

Po piąte, sędziowie wykazali najwyższy poziom lęku, zarówno ukrytego jak i jawnego. Wykazują oni tendencję do kumulowania stanów emocjonalnych i nie ujawniania ich na zewnątrz. Prawdopodobnie dość często pojawia się u nich wątpliwość, czy też pytanie o słuszność wydanego wyroku. Ponadto charakteryzuje ich niepokój, napięcie, niezadowolenie, poirytowanie, czemu towarzyszy także uruchamianie mechanizmów obronnych.

Po szóste, badane grupy różnią się w zakresie postrzegania zachowań kontrowersyjnych moralnie i czynów zabronionych prawem, co można interpretować, iż zajmowane stanowisko ma wpływ na postrzeganie zachowań niezgodnych z normami prawnymi i moralnymi.

Streszczenie

Głównym celem przeprowadzonych badań własnych była prezentacja psychologicznych uwarunkowań wykonywania zawodu adwokata, sędziego i prokuratora. Te trzy grupy poddano badaniom psychologicznym w celu określenia poziomu empatii, typu zachowania A, makiawelizmu i lęku. Innym celem badań było określenie ustosunkowań adwokatów, sędziów i prokuratorów do zachowań kontrowersyjnych z moralnego punktu widzenia i/lub zabronionych prawnie. Łącznie przebadano 300 osób (mężczyzn i kobiet) – 100 adwokatów, 100 sędziów i 100 prokuratorów. Wykorzystano w badaniach pięć metod badawczych w następującej kolejności: Kwestionariusz Rozumienia Empatycznego (KRE) A. Węglińskiego, Kwestionariusz Wzorów Zachowania (BWZ) K. Wrześniewskiego, Kwestionariusz Makiawelizmu R. Christi i F. L. Geise, Arkusz Samopoznania R. B. Cattella i Skala Percepcji Dewiacji w Społeczeństwie A. Siemaszki. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdziły się zgodnie z postawionymi założeniami i pytaniami.

Słowa kluczowe: **percepcja, czyny zabronione, adwokat, sędzia, prokurator**

Summary

The main object of the study was to present the author's own studies on psychological determinants of attitudes towards the working as judge, lawyer and prosecutor. Free groups were examined using tests measuring the level of empathy, the type A behavior, machiavellism and anxiety. Another aim was to define the attitude of judge, lawyer and prosecutor to forty six types of behavior controversial from the moral point of view and/or prohibited by law. All together 300 persons were examined (man and woman) – 100 lawyers, 100 judges and 100 prosecutors. Five methods were employed, first A. Węgliński's Questionnaire of Empathy Understanding (KRE), K. Wrześniewski's Questionnaire of Behavior Pattern (BWZ), R. Christi and F. L. Geise Questionnaire of Machiavellism, R. B. Cattell's Test of Self-perception and A. Siemaszko's

Scale of Perception of Deviance in Society. The results were formulated in accordance with initial hypotheses and queries.

Key words: **perceptron, criminal acts, judge, lawyer, prosecutor**

Piśmiennictwo

1. Borucki Z.: Stres organizacyjny. Mechanizm – Następstwa – Modyfikatory. Rozprawy i Monografie. Zeszyty Naukowe UG, Gdańsk 1988.
2. Elias A., Wrześniewski K.: Ryzyko chorób psychosomatycznych. Środowisko i temperament a wzór zachowania A. PAN, Warszawa 1989.
3. Kolenda J.: Rola zawodowa sędziego, adwokata i prokuratora a wybrane zmienne psychologiczne. Niepublikowana praca magisterska, UG (praca napisana pod kierunkiem B. Pastwa-Wojciechowskiej), Gdańsk 1996.
4. Kozłowska, M.: Wyobrażenie o zawodzie adwokata w świetle badań nad stereotypami zawodów prawniczych. Palestra, 1987, 1.
5. Ostrianska Z.: Sprawca przestępstwa (zarys problematyki). [W]: Archiwum Kryminologii. Wydawnictwo PAN, 41–74, Warszawa 1991.
6. Pastwa-Wojciechowska B.: Sposób percepcji i oceny zachowań agresywnych w świetle wybranych badań z zakresu psychologii. [W]: Materiały z konferencji naukowo-szkoleniowej poświęconej XXX-leciu Rodzinnych Ośrodków Diagnostyczno-Konsultacyjnych, Jastrzębia Góra 1997, 19–30.
7. Pędowski K.: Adwokatura – zawód i powołanie. Palestra, 1980, 1.
8. Pędowski K.: Blaski i cienie życia adwokata krakowskiego. Palestra, 1985, 9.
9. Sheridan Ch. L., Radmacher, S. A.: Psychologia zdrowia. Wyzwanie dla biomedycznego modelu zdrowia. Instytut Psychologii Zdrowia, PTP, Warszawa 1998.
10. Siek S.: Wybrane metody badania osobowości. ATK, Warszawa 1993.
11. Siemaszko A.: Percepcja dewiacji w społeczeństwie. [W]: Archiwum Kryminologii. Wyd. PAN, Warszawa 1991, 117–198.
12. Szymanowska A.: Więźniowie i funkcjonariusze wobec norm obyczajowych i prawnych. Phare, Stowarzyszenie Penitencjarne „PATRONAT”, Centralny Zarząd Służby Więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 1998.

13. Szymanowska A., Szymanowski T.: Opinia społeczna w Polsce o niektórych patologicznych zachowaniach kontrowersyjnych, przestępstwach i środkach kontroli prawno karnej. Centralny Zarząd Zakładów Karnych ministerstwa Sprawiedliwości, Stowarzyszenie „PATRONAT”, 1996.
14. Terelak J. F.: Stres psychologiczny. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1995.
15. Wróblewski J.: Opinia publiczna a polityka prawa. [W:] Opinia publiczna i środki masowe-

go przekazu a ujemne zjawiska społeczne (red. Hołyst B.), PWN, Warszawa 1991.

Adres do korespondencji

dr Beata Pastwa-Wojciechowska
Instytut Psychologii
Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Pomorska 68
80-343 Gdańsk